

INSON MA'NAVİY DUNYOSINING RIVOJLANISHI VA MILLIY QADRYATLARNING MUSTAHKAMLASHIDA ISLOM DININING O'RNI

Turapova Mohidil Turdiyevna

*Termiz davlat universiteti Jahon tarixi kafedrası katta o'qituvchisi,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

e-mail: mohidilturapova76@gmail.com.

<https://orcid.org/0009-0005-1103-0029>

UDK: 94(575.1)

Annotatsiya: Islom dinining umuminsoniy odob-axloq me'yorlari tahlil qilinadi. Unda Ramazon oyi va Qurbon hayiti bayrami marosim va an'analari yoritiladi. Xususan, Sovet davlati hukmronligi davridagi siyosiy jarayonida dinga taqiqning kuchayishi, klublar, choyxonalarda targ'ibot ishlarini kuchaytirish, aholiga sotsialistik vazifalarni majburlash, hamda Sovet hokimiyati dinga qarshi ayovsiz kurash olib borilganligi doirasidagi harakatlari chuqur o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Islom dini, e'tiqod, Ramazon oyi, Qurbon hayiti, Qur'oni karim, Ramazon aytish, Laylat ul-qadr, Masjid.

Аннотация: Анализируются общечеловеческие нормы нравственности и этики ислама. Освещаются обряды и традиции, связанные с месяцем Рамадан и праздником Курбан-байрам. В частности, подробно исследуются политические процессы периода господства Советского государства, усиление запретов на религию, активизация пропагандистской работы в клубах и чайханах, принудительное навязывание населению социалистических задач, а также проводившаяся Советской властью жесткая антирелигиозная политика.

Ключевые слова: ислам, вера, месяц Рамадан, Курбан-байрам, Коран, Рамазан айт, Лайлят аль-Кадр, мечеть.

Abstract: The article analyzes the universal moral and ethical values of Islam. It examines the rituals and traditions associated with the month of Ramadan and the Eid al-Adha (Feast of Sacrifice). In particular, it provides an in-depth study of the political processes during the period of Soviet rule, the intensification of restrictions on religion, the expansion of propaganda activities in clubs and teahouses, the compulsory imposition of socialist objectives on the population, as well as the

Soviet authorities' relentless campaign against religion.

Keywords: Islam, faith, Ramadan, Eid al-Adha, the Holy Qur'an, Ramadan Hayit, Laylat al-Qadr, mosque.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Olamning mashhur dinlaridan biri Islom dini bo'lib, u o'zining umuminsoniy odob-axloq me'yorlariga ega. Musulmon mamlakatlarda diniy bayramlardan Ramazon oyi va Qurbon hayiti bayrami marosim va an'analari o'ziga xos ravishda o'tkaziladi. Jumladan, Vatanimizda barcha sohalarida bo'lgani kabi diniy sohada ham bir qancha ishlar amalga oshirildi. Shu o'rinda aytish joizki, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning 2017-yil 28-dekabr kuni "2018-yilda rasmiy sanalarni nishonlash davrida qo'shimcha ishlanmaydigan kunlarni belgilash va dam olish kunlarini ko'chirish to'g'risida"gi farmoni asosida ketma-ket 3 kun dam olish belgilangan. Bu shuni anglatadiki barcha musulmon mamlakatlar singari O'zbekistonda ham milliy bayramlarga hurmat ko'rsatilmoqda. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 35-moddasida: - "Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har kim xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi" [2] - deb ko'rsatilgan va bunga rioya qilinmoqda. Jumladan, O'zbekistonda ro'zaning tugashi iyd al-fitr bayrami bilan hamda 70 kundan keyin Qurbon namozi hayit bayrami nishonlanadi. Iydi ayyom arabcha so'zdan olingan bo'lib, bayram va bayram kunlari degan ma'noni anglatadi va musulmonlarning diniy bayrami. Shuningdek, Iyd-al fitr-Ro'za hayiti, iyd-al qurbon- Qurbon hayiti xalq orasida iyd ayyomi deb yuritilgan. Iyd xalq urf-odatları bilan aralashib ketgan

diniy bayram. Iyd keyinchalik "Hayit" deb talaffuz qilingan. Arab tilini o'rgatgan va saboq bergan ustozlarga hamda Qur'onni o'rgatganlarga ilmi toliblar tomonidan non, osh, po'l, kiyim-bosh sovg'a qilishgan bu odatni hayitlik deyishgan. Iydlilik Qur'onni o'rganuvchi maktablarda diniy odatga xos kutib olingan.

Ramazon oyining o'ziga xos xususiyatlarining eng ajoyibi shuki, keksalar ahvolidan xabar olinadi. Beva va yolg'iz ayollar, boquvchisini yo'qotganlar, nogironlar, bemorlar, yordamga muhtojlar va shu kabilar ahvoli o'rganilib yordam beriladi, sovg'alar ulashiladi. Mazkur oyda hech kim e'tibordan chetda qolmaydi. Barcha savob ishlarni o'zida mujassam etgan Ramazon oyi har bir o'n kunligi amallar bilan bog'liq holda nomlanadi. Birinchi o'n kunligi rahmat, ikkinchi o'n kunligi mag'firat, uchinchi o'n kunligi najot ya'ni do'zaxdan najot deyilgan. Shu bilan birgalikda ushbu oyning ajoyib marosim va an'analari bor. Shunday marosimlardan asosiysi "Ramazon aytish" deb nomlanadi. Kun botgandan so'ng bolalar Allohni, Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ni xotirlab, xonadon egalariга yaxshilik, rizq, uzoq umr, farzand, oilaga baraka, tuy-tantana tilashib niyat qiladilar hamda Ramazon oyining muqaddasligini madh etadilar. Uy egalari Ramazon aytib kelganlarga chin ko'nglidan hadiyalar beradilar.

Ramazon arabcha so'z bo'lib "ramza" so'zidan olingan. Yozning oxiri kuzning boshida yog'ib yer yuzini changdan tozalagan yomg'irga "ramza" deyilgan. Shu bois arab xalqlari ramza yomg'iri yer yuzini tozalagani kabi Ro'za ham odamlarni gunohidan poklaydi deb qabul qilgan. Ya'ni shuni ta'kidlash joizki "ramza" quyoshning shiddatli issiq haroratidan toshlarning qizib ketishi ma'nosini bildirgan. Buning hikmati shundaki, qizib ketgan toshda yurish mashaqqatli bo'lib oyoqlarni kuydiradi. Bu o'xshatishdan maqsad qizib ketgan toshda yurish mashaqqatli bo'lib oyoqlarni kuydirishdek, ro'zador ham suvga va ochlikka sabr bilan chidashi tushunilgan. Shuningdek ro'zador Allohning roziligi uchun ixtiyoriy ochlikni va tashnalikni yengib o'tadi. Buning natijasida ro'za tutgan kishi gunohlardan forig' bo'ladi. Ramazon oyi aslida Payg'ambarimiz

(s.a.v.)ga Qur'on kitobini vahiy qilgan oy ekanligi bilan e'zozlandi. Darhaqiqat, islom an'anasida Qur'on kitobi Alloh tomonidan Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ga Ramazon oyining 26 kechasidan 27 kuniga utar kechasiga vahiy qilinganligi uchun Laylat ul-qadr deb nomlangan. Bu kecha Laylat ul-qadr ya'ni qudrat kechasi, ilohiyot qudrati namoyon bo'lgan kecha deb ulug'langan. Qur'on kitobida islom dini an'analari, e'tiqod talablari, huquqiy va axloqiy tamoyillari, cheklash va taqiqlash, nafs, sabr, halol, harom, makruh kabilar o'z ifodasini topgan. Shu sabab islomning ilk davridan boshlab musulmonlar Ramazon oyida ro'za tutib, Qur'on tilovat qilishga, saxovatli bo'lishga hamda sabrli bo'lishga jiddiy e'tibor berganlar. Ramazon oyi mehr-oqibat, hamjihatlilik, insonlarni yakdillikka chorlaydigan, birlashtiradigan oliyjanob xislatlarini insonda mustahkamlaydigan oy. Ba'zilar avf etuvchi oy desalar, ba'zilar harom oy- gunoh ishlar, yolg'on, g'iybat, fisq-u fasod, urushlar rad qilingan oy yoki ibodat oyi hamda sabr oyi deb ta'rif berganlar. Ramazon oyining fayz-barokatligining o'ziga xos jihatlari ko'p. Darhaqiqat Muhammadning ma'bus-payg'ambar bo'lishi. Quvonarlisi Hiro tog'ida ilk bor vahiy kelishi va Qur'oni karimning Alaq surasining dastlabki besh oyatini nozil bo'lgani. Ramazon oyining 6-kunida Muhammad (s.a.v.) nabirali bo'lgan. Ayniqsa, hijratning ikkinchi yilida Ramazon ro'zasini tutish va zakot berish farz qilindi. Shu yilda Ramazonning 17-kunida juma kuni islomda "Furqon" ya'ni "Haq bilan botilning ayiruvchi" deb nomlangan Badr g'azotida musulmonlarning g'alaba qozonganligi bunga isbot bo'ladi. Hijratning sakkizinchi yilida Ramazonning 10-kunida butparastlik tugatilib Makka ozod etildi. Hijratning to'qqizinchi yilida Tabuk g'azotining bir qismi bo'lgan. Bir yildan so'ng ya'ni o'ninchi yilda Ramazon oyida Yamanda islom dini keng yoyilgan. Hijratning to'qson ikkinchi yilida Ramazonning 28-kuni milodiy 711-yil 19-iyulda Tariq ibn Ziyod rahbarligidagi jangda Ispaniya zabt etilib musulmonlar g'alaba qilgan. Bundan shuni anglasa bo'ladiki, azaldan Ramazon oyi hosiyatli va fayzli bo'lgan. Ta'kidlaganimizdek, Ramazon oyi hidoyat va to'g'ri yo'ldagilar

uchun muqaddas oydir. Jumladan, bu oyda gunohlar magʻfirat qilinadi, rahm-shafqat koʻrsatiladi. Barcha musulmonlar bir-biridan arazlashgan boʻlsa avf etiladi, inoqlashadilar, xato-kamchiliklar kechiriladi. Barcha savob ishlarni oʻzida mujassam etgan Ramazon oyi har bir oʻn kunligi amallar bilan bogʻliq holda nomlanadi. Shu bilan birgalikda ushbu oyning ajoyib marosim va anʼanalari bor. Yoshi ulugʻ onaxonlar, 90-100 yoshlar bilan yuzlashgan momolar kelinlarga, qizlarga qadr kechasida hadislar, Qurʼoni karimning suralarining mazmun mohiyatini va islom dinida mashhur boʻlgan ayollar haqida soʻzlaydilar. Ayollarning hayot yoʻlida bu katta tarbiya maktabi boʻlib xizmat qiladi. Onaning farzandga va oilaga boʻlgan buyuk muhabbati timsoli Hajar onamizning zam-zam suvini chiqishiga sabab boʻlganini ibrat qilib koʻrsatadilar. Islom olamida birinchi jon fido qilgan Sumaya Bint Hayotning jasoratini, birinchi islom dinini qabul qilgan va barcha mol-mulkini baxshida qilgan Xadija (Xadija- hozirgi kunda — Xadicha deb yuritilyapti aslida arab tilida chharfi yoʻq, aytilishi osonroq boʻlishi uchun oʻzgartib talaffuz qilingan) onamiz haqida hadis aytadilar. Qizlarning oilasiga, turmush oʻrtogʻiga va otasiga boʻlgan kuchli muhabbatining buyuk namoyondasi Bibi Fotimai Zahro onamizni mashaqqatli hayotlaridan saboq beradilar. Jumladan, Bibi Fotimai Zahro hayotini qizlarga ibrat qilib qiz farzandning ota-ona, turmush oʻrtoq, farzandlar oldidagi burchini qanday yuksak darajada bajarganligi, otasiga boʻlgan buyuk mehrning timsolida “Umm al-abiha-otasining onasi” deb hurmat bilan eʼzozlashgan. Bibi Fotimai Zahro hayotini halol mehnat va kamtarinlikda oʻtkazib aql-zakovati bilan oʻrnak boʻlishi bilan bir vaqtda oriyat, ibo, hayoda ulkan timsol hisoblanadi. Buning isboti vafotidan oldin Bibi Fotimai Zahro:- “tobutdagi jasadimni ustini yopinglar, vujudimni toʻsib qoʻyinglar, yomon koʻzlar tushmasin”- deb Umays qizi Asmoga vasiyat qilgan. Vaqt oʻtishi bilan ayollar vafotidan soʻng tobutga boʻyra yopilgan, agar turmushga chiqmagan qiz bola vafot etsa tobutga boʻyra ustidan chimildiq yopilgan. Ramazon oyida iftorlikdan keyin momolar xotin-qizlarga hayotiy voqealar va kerakli maslahatlar, tajribalarni soʻzlaydilar.

Aynan Ramazon oyida Masjidlarda kekxa yoshdagilar otaxonlar, bobolar iftordan soʻng jam boʻlib Vatan tinchligi, xalqimiz farovonligi, osmonimiz musaffoligi uchun shukronalar aytib duo qiladilar.

Yanada xalqimizni birlashtiruvchi, odamiylikni kuchaytiruvchi amallardan biri Qurbon hayit namozidir. Mazkur bayram yurtimizda keng nishonlanadi. Qurbon hayit bayrami insonlarni yaqinlashtiradigan, mehr-saxovat ulashadigan, bir-birini eslab, izlaydigan jonliq suyib bir dasturxon atrofida jam ul-jam boʻlib toʻplanib oʻtkaziladigan bayram. Qurbon hayiti tarixi Ibrohim (alayhissalom)ga Ismoil (alayhissalom)ni qurbonlik qilish xabari kelganligi tarixi bilan bogʻliq. Yaʼni, Ibrohim (a.s.v) oʻz oʻgʻillari Ismoil (a.s.v)ga dedilar: “Ey oʻgʻilcham, men tushimda seni qurbonlik qilib suyayotganimni koʻrmoqdaman. Endi sen, bu haqida qanday fikrdasan?” deganlarida, oʻgʻil otasiga dedi: “Ey otajon Alloh taolo senga amr qilgan ishni qilgin va bunda zinhor ikkilanma, Alloh xohlarsa meni Uning hukm va irodasiga sabr qilguvchilardan boʻlishimni koʻrasan” [3]. Bu jarayonda ota oilada asosiy javobgar boʻlib har bir ishni koʻp oʻylab, yaxshi tushuntirish bayon etilgan. Darhaqiqat, oilada ota-oʻgʻil munosabati qanday boʻlishi, ota oʻz oʻgʻliga juda katta maʼsuliyatni sekin yumshoqlik bilan ogohlantirishidan ibrat olish kerak. Farzandning otaga munosabati, ogʻir ahvolda ham, jiddiy sinov-musibatlariga bardosh qilish, sabrli boʻlishi koʻrsatilgan. Shuni aytish joizki, otasidan yaxshi tarbiya olgan farzandning aql hamda matonatli boʻlishi taʼkidlangan. Mazkur javobda Ismoil (alayhissalom) otasi Ibrohim (alayhissalom)ni Allohning hukmiga itoatda boʻlishidan bu oʻz oʻrnida avvalo, odob-axloq, imonli boʻlish asosiy burchi ekanligidan darak beradi. Ismoil (alayhissalom) otasiga “Ey otajon, meni mahkam bogʻlab qoʻygʻin, toki qimirlab senga xalaqit bermay, kiyimingni qayirib ol, qonim kiyimingga sachrab, onam uni koʻrib qolsa, meni eslab, xafa boʻlmasin, pichoqni yaxshilab oʻtkirlab ol, toki meni soʻyayotganda oson boʻlsin. Uyga qaytgach, onamga mendan salom aytgin!” Bu gʻamxoʻrlik diniy manbalarda keltirilishicha Allohga ibodat qilishdan keyingi ulugʻ ibodat ota-onaga yaxshi munosabatda boʻlish ekanligi zikr qilingan.

Shuning uchun Ismoil (alayhissalom) ota-onasiga mehribonligi, g'amxo'rliqi, hattoki o'zi qurbonlik qilingandan keyin ularning aziyat chekishini xohlamaganligi, bayon etilgan. Qurbon hayit bayramida qurbon hayiti tarixi so'zlab beriladi. Qur'on karimda keltirilgan oyatlarda ota-onaga xizmat qilish, roziligini olish marhamat qilingan. Yoshlarga otabobolardan qolgan bebaho meros nasihatlar, hikmatli so'zlar, hayotiy tajribalar, halol, harom, uvol, esrov kabilarni o'rgatish farzandlar kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega. Darhaqiqat diniy ko'rsatmalarda birinchi o'rinda odob-axloq mezonlari yuksak darajada ko'rsatilgan va amal qilish savob amal qilmaslik gunoh ekanligi tushuntirilgan. Inson ma'naviy dunyosini rivojlanishida va milliy qadriyatlarni mustahkamlashda islom dinining o'rni katta ahamiyat kasb etadi. Yoshi kattalarga hurmat ko'rsatish, ularning xizmatida bo'lish, xushmuomilada bo'lish, diqqat bilan parvarish qilish, ayniqsa qarib qolganda, betob bo'lganda, holsiz bo'lganda, qarovchisini yo'qotganda, yaqin insonlaridan ayrilganda, boshiga musibat tushganda yordam berish islom dinining ulug' kitobi Qu'ron oyatlarida va Hadislarda mukammal bayon etilgan. Hozirgi Yangi O'zbekistonda keng yoyilgan islohotlarda, targ'ibotlarda va nashr etilayotgan kitoblarda mazmun mohiyati yoritilmoqda. Tarixiy va siyosiy jihatdan O'zbekiston aholisini o'tmish va bugungi turmush tarzidagi dinga bo'lgan munosabatni taqqoslasak XX asrning 50 yillarida kommunistik mafkurani mavqeini mustahkamlash uchun aholining dinga bo'lgan e'tiqodi jiddiy nazoratga olingan. Jumladan, Qashqadaryo obkomi byurosining 1957 yil 25 apreldagi yig'ilishida ayrim tumanlarda

aholining diniy faolligi oshayotganligi ta'kidlanadi[5]. Shu o'rinda aytish joizki shu yig'ilishda masjidlar tanqid qilingan. Masjidlar faoliyatini va diniy faollikni oldini olish va mustahkamlanmasligi bundan keyin rivojlanmasligi uchun chora tadbirlar ko'rildi. Koson tumanida juma kunlari masjidlarga 100 ga yaqin musulmonlar tashrif buyurishi, G'o'zor tumanidagi masjidlarga 150 ga yaqin insonlar to'planayotgani tufayli viloyatdagi mas'ul tashkilotlarga klublar, choyxonalarda targ'ibot ishlarini kuchaytirish, aholiga sotsialistik vazifalarni yana bir bor eslatish buyuriladi[4]. Aholi janozada qatnashishlar, namoz o'qish, ro'za tutish va shu kabilar taqiqlangan[5]. Sovet hokimiyati dinga qarshi ayovsiz kurash olib borilganiga qaramay, O'zbekiston SSR Ministrlar Soveti qoshidagi Davlat xavfsizlik qo'mitasining Qashqadaryo viloyati boshqarmasi tomonidan 1958 yil 9 iyulda viloyat rahbariga yozilgan ma'lumotnomada ta'kidlanishicha, viloyatning barcha tuman va shaharlarida "Qurbon Hayit", "Ramazon Hayit" o'tgan yilga nisbatan ko'proq aholi nishonlagan[6]. Surxondaryo hududida muqaddas ziyoratgohlarga borish jiddiy e'tiborga olingan, hattoki ziyoratgohlar yoqib yuborilgan.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Diniy urf-odatlar va marosimlar insonlarni jipslashtirish va sabr toqatli bo'lishga chiniqtiradi. Hayotga insonlarni aql va mulohazali bo'lishga o'rgatadi. Sovet hokimiyati aholiga qilgan jabrtaqiqlarga javoban jasorat ajdodlarimizning yuksak ma'naviyati va milliy uyg'onishning dalolati hisoblanadi. Xalqimiz dinga bo'lgan taqiqlar avjiga chiqqan bir vaqtda ham dindan voz kechmaganlar.

ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Sh.Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T. 2016.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T. 2023.
3. M.S.Tantoviy. Payg'ambarlar tarixi. 1 Kitob. – T. 2021.
4. N.Damla. Hazrati Oisha. – T. 2024.
5. Sh.Rashidov. O'zbekiston SSR boshqaruv tarixi. 2023.
6. Sahih ul Buxoriy. Oltin silsila. – T. 2014.
7. Og'zaki tarix. Surxondaryo viloyati. Muzrabot tumani. 2020.